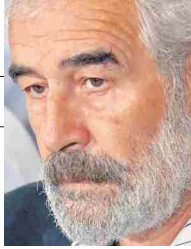

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Сентиментални мангупи у нашим редовима

Боржо Сладоје

Били Славко и Салко. Радиле у Грађевинском предузећу „Враница“. Градили - не потлеуше, бајте и савардаке, већ вишеспратнице-небождерке различитих намена. По цијелој Југославији. По Либији и Ираку. Да Американци имају шта да руше. И рушили су, богме, крвнички. А кад нестане грађе за рушење, страшно се уверовало. Просто полуде. А кад Амери полуде, бадава ти је бити паметан.

Славко и Салко се нису дружили само на послу. Или након посла кад се сврати на по једну. А послџе се ишчуђаваш шта је та једна учинила. И што се због те једне жена толико љути. Славко и Салко су се посјеђивали кућно. Упознале се породице. И жене се зближиле. Салко је имао кућу на Палама. Славко у Сарајеву, у Швракину Селу. Ту недалеко живио је и Салков брат Недим. Ако вам ово звучи натегнуто и наравоучително, то је зато што је прича истинита. А са таквим причама је најтеже. Кад измишљате, пред вама је широко, безгранично поље, а у оваквим причама стварност хоће да се испрси и наметне своје принципе и логику. И писцу извјесна ограничења.

И не знам зашто би измишљено и измаштано било боље и вредније од стварног. Или онострано од овог овдје што живимо, тим прије што се разлике међу њима драматично смањују, а веријетко и поништавају, па се различити свијетови помијешају. И зашто би биле боље и занимљивије приче о будућности о којој ништа не знамо или о прошлости коју све више заборављамо, од прича о тзв. свакодневном животу. А свакодневни живот је плеоназам, јер ако стане за секунду, камоли за читав бојњи дан, живота једноставно више нема.

И већ је било пред рат. Доста смо и живјели послџе рата. Иако се говорило да то у Сарајеву не може бити. Као да рата у Сарајеву никад није било. Сви су ипак знали шта нам се спрема. Већ је треперило и пуцкјетало од нетрпељивости и мржње, која је подгријавана са телевизијски екрана, радио таласа и новинских страница. Просу се мит о комшилуку и братству и јединству. Попустиле стеге, па се сви разбрљали и једино се некако може разабрати то да је свима тијесно и да им они други сметају. Било би добро да оду и све своје са собом понесу. И гробове нека упрте. И ћириличне споменике. Да се распространимо и душом данемо. Ако неће сами, од своје воље, мораћемо да их гонимо. И они ће нас гонити тамо гдје буду јачи.

И опет је Салко дошао код Славка, јер је прије десетак дана Славко би код Салка. Иако је са обе стране све више оних којима се то не допада. Али они за то нису марили. И опет су пили и мезетили. А онда је Салко рекао:

– Ја сам нешто размишљао, претуром по глави, процјењивао, па сам хтио да и теби предложим, па да и ти поразмислиш и то претереш с породицом. Видиш и сам куд је ово кренуло. На добро изађ неће, не бој му су. Него би било најпаметније да ти и ја замијенимо куће. Знамо до кашике и виљушке и до чачкалице шта ко има; твоја је повећа и ја бих то доплатио. Ствари кућне и окућне не треба ни дирати, чак им је и распоред исти. Као да смо их заједно куповали. И ко зна шта ће од тога остати. Иде зло вријеме и свако ће са својима морати, јер неће имати куд. Ти и ја јесмо своји али бојим да нам неће дати да то и останемо. И да нико ником неће смјети да помогне. Ником са непријатељске стране. Слушао сам шта моји причају, а ни твоји нису бољи.

На то је Славко рекао да идеја уопште није за одбацивање, само ће још мало морати да се пресабере. А онда је Јела цикнула:

– Излази ми из куће, смраду један. Дошо си да моју муку отимаш. Све си вријеме мјерко и смишљо како да нас отјераш. Лако ти је са овим мојим билмезом. Али нећеш - преко мене живе, бели. Из куће ми излази и да те моје очи више никад не вие - дичала је избезумљена Јела.

Салко није знао шта га је снашло. Ни Славко није знао. Салко је поскочио и дрхтљивим гласом рекао сумашедној жени:

– Попишај ми се у брк ако ти у својој прославиш Ђурђевдан, а ја у својој Бајрам. Запамти шта сам ти реко. Па ти вршиш колико гођ хоћеш.

Полетјеле су низ степенште за њим штикле, папуче, кломпје, ципеле, скалтурје и понеки опанак који су донијели да их подсјећа на завичај.

– Сиктер, фукаро, и не враћај се више.

Било је то почетком зиме, а већ на њеном крају почео је рат. Славко је побјегао у Гацко. А Салко у Сарајево. Али у Славкову кућу није улазио иако је имао кључ.

Да су се нашли у некој бици, да ли би пуцали један на другог? Са великом извјесношћу може се рећи да би пуцали. А да ли са жељом да погоде или да промаше мету, то не можемо знати. Да не потежемо сада онај филозофски афоризам - ко погоди циљ промаши све остало.

Чудо је, ипак, да их није, не марећи за филозофске доскочице, ликвидирао неко од сабораца - неки бивши комуниста који се преко ноћи прометно у фанатичног националисту и вјерника који исправља свештеничке грешке у току молитве. И мотри будно да се неко не сажали на љутог непријатеља који је извршио агресију преко баштенског плота који их је до јуче раздвајао. А понеке и спајао. И ти који према непријатељу још увијек показују извјесну болећивост, умјесто мржње, постали су највећи проблем - сентиментални мангупи у нашим редовима, рекли би комунисти. Ти ће нас начисто упропастити. Ако нам случајно умакну... ■

ИНТЕРВЈУ: МИЛИСАВ САВИЋ, КЊИЖЕВНИК

Моји сусрети са Црњанским

На 15. програму „Дневник о Црњанском“, који организује Културни центар Војводине „Милош Црњански“, гостовао је књижевник и професор др Милисав Савић што је било веома посебно за публику јер се ради о писцу који је био савременик Црњанског те је могао да подели и утиске о својим сусретима са чувеним писцем. А да је и сам Савић био инспириран аутором „Сеоба“ говор ио чињеница да је Црњански био књижевни лик у два романа Милисава Савића, као и у његовим дневницима које је водио у периоду док је био у дипломатској служби у Италији.

● **Црњански је био књижевни лик у Вашој књизи „Ожиљци тишине“. Писали сте тај роман деведесетих година. Зашто вам је инспирација била да, поред Андрића, и Црњански буде један од ликова у том роману?**

– Да, тај роман је био први од објављених а да је Црњански био један од књижевних јунака. Те деведесете су биле тешке године у Србији, на снази су биле санкције, владала је глад и несташница свега... Покушао сам да кроз причу о Црњанском и Андрићу одговорим на нека питања која су тада била актуелна, а данас ми се чини да су то у ствари питања која су увек, па и данас, актуелна у нашој земљи. На пример, било ми је интригантно зашто се Црњански плашио да ће га ликвидирати након што се из емиграције вратио у Југославију. Бојао се за свој живот. Ми то знамо јер је позната чињеница да се он по повратку из емиграције хранио у Београду само у експрес ресторанима. Зашто? Зато што се бојао да му нешто не сипају у јело, да га не отрују. Само у експрес ресторанима ви стојте у реду и добијете јело које је добио и неко ко је испред вас и неко ко је иза вас. То му је била гаранција да му се неће ништа сипати у послужени оброк. Неки говоре да је Црњански био параноичан, да је био опседнут мишљу да ће га УДБА убити. Био је већ старији човек када се вратио али, тада је још увек био жив и Марко Ристић који је био веома утицајан човек Титовог режима и он се бојао да ће му Ристић доћи главе. Ја сам у роману „Ожиљци тишине“ покушао да покажем да ту није била реч о параноји већ да се Црњански заиста бојао ликвидације. То су две различите ствари.

● **Ваши сусрети са Црњанским су се десили већ током шездесетих година, по његовом повратку у земљу. Када се десио први сусрет?**

– Био сам тада веома млад писац, а млади писци мисле да све почиње од њих, тако да тада уопште нисам имао однос према Црњанском као да је он неко важан и значајан. Он је за нас био старац који се вратио из емиграције. При томе, био је десничар а ми смо били млади левичари. Било је то крајем 1967. године у редакцији „Студента“. У редакцији смо били Ђорђије Вуковић, Александар Илић и ја. Бар два сата смо причали са Црњанским а нисмо ни забележили тај разговор на траку, а камоли да смо га објавили. Ђорђија Вуковић је тада био главни уредник. Објавио је само обичну вест у којој је писало да је редакцију посетио Црњански и да смо у разговору провели два сата. Само је то објављено, а и због тога смо имали јавне прозивке. На пример, сећам се да нам је Светозар Стојановић упутио прекорно питање: Како сте могли да примате тог десничара и конзервативца?! А ја се, у ствари, од целог тог разговора сећам само једног детаља. Тада су у моди биле мини сукње и наше колегинице су их носиле, а Црњански је, када је дошао у редакцију, само гледао у дуге ноге наших сарадница. Није то било само зато што је он био еротоман, а био је, зна се колико еротике има и у његовим романима, већ се радило о томе да је био и свестан своје старости. Тачно му се у очима видела та жал за младошћу у том тренутку.

Фото: Б. Лучић

● **Да ли се други сусрет десио када сте већ основали и били главни уредник „Књижевне речи“, дакле, после 1972. године?**

– Да, али ни тај разговор није забележен. Десио нам се огроман пех. Били су тада у „Књижевној речи“ чувени писци, и Милутин Петровић, Гојко Ђого, Симон Симоновић и ми се сви договоримо да интервјуишемо Црњанског и да објавимо велики разговор с њим. Појавио се ту и Ратко Пековић, човек који је иначе написао најбољу књигу о забранама у тадашњој Југославији, који је донео магнетофон. Сећам се да смо тај интервју радили у Дому омладине. Ми смо, наравно, проверили да ли магнетофон ради и радио је. Разговарали смо са Црњанским, сви ми смо му постављали питања. Био је то велики, раскошан интервју, међутим, сутрадан се испоставило да од три сата разговора имамо снимљених само првих пар реченица. Страшно. Тада је Срба Игњатовић сео и по сећању препричао тај наш разговор и ми смо препричану верзију објавили на насловној страни. Наравно, није то оно што смо желели.

● **Било је још сусрета...**

– Једном сам, исто као уредник „Књижевне речи“, телефоном позвао Црњанског и наручио текст од њега. Он га је написао и рекао ми да дођем по текст. Становао је у то време у Улици Маршала Толбухина. Дођем на други спрат и тада видим да на вратима нема никакве ознаке да он ту живи. Отуда, такође, моја теза да он није био параноичан већ да се заиста бојао за свој живот. Када сам позвонио на врата, прво сам чуо како откључава, а потом је отворио врата не скидајући ланац за резе тако да су врата била отворена само десетак сантиметара. Он, са ноћном капицом на глави, само је протурео руку и дошао ми плаву коверту са текстом и затворио врата. Текст сам објавио на насловној страни, сећам се да је то био један од оних његових сећања на Лондон.

● **И Ви сте неко време, након што су Вас сменили са места главног и одговорног уредника „Књижевне речи“, превели у Лондону као лектор српско-хрватског језика?**

– Да, заиста су ми се кроз живот провлачиле неке сличности са њим. Чак сам у Лондону и становао врло близу оног стана у ком је он провео лондонске дане и исто као и он, није ми се у Лондону допадало. Није то само због лондонске кише и магле. Већ и због људи, њихове надмености. Енглези су увек били нешто „високо“. Уместо да останем четири године, вратио сам се кроз годину дана. И то ме је „повезало“ са Црњанским који исто тако није волео Лондон. Он је тамо био емигрант и врло је тешко живео. Зато је и дошао у сукоб са нашом емиграцијом тамо и почео полако да се припрема за повратак. Желео је овде да умре.

Гордана Нонин

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Његошев зборник
Матице српске

У оквиру издавачке делатности Његошевог одбора Матице српске објављен је пети „Његошев зборник Матице српске“. Уредништво зборника чинили су академик Миро Вуксановић, главни и одговорни уредник, проф. др Горан Максимовић и проф. др Радмило Маројевић. Зборник је подељен у три поглавља („Дан

Горског вијенца посвећен митрополиту црногорско-приморском Амфилохију“, „Његошев дан у Матици српској: Научни скуп Издања Горског вијенца“, „Библиографија“). Радове су објавили Високопреосвећени митрополит црногорско-приморски Јоаникије (Мићковић), академик Матија Бећковић, академик Миро Вуксановић, Иван Негришорац, проф. др Горан Максимовић, академик Јасмина Грковић-Мејдор, проф. др Радмило Маројевић, проф. др Горан Максимовић, проф. др Радослав Ераковић, проф. др Душко Певуља, др Душко Бабић, проф. др Зорица Несторовић, а библиографију „Горског вијенца“ урадила је Слађана Субашић.

ЊЕГОШЕВ ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ

5

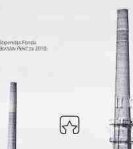
ИЗДАЊЕ
2024С(т)удије фантастике
Драгана Бошковић

(Културни центар Војводине „Милош Црњански“)

Ауторка пише о почецима научнофантастичне књижевности, о искорацима фантастике, као и о фантастичности и миту, митском и архетипском у Андрићевом роману „На Дрини ћуприја“, о вампиру грофу Дракули, као и о бројним другим темама везаним за фантастику у књижевности. „Ова књига је вероватно почела да се пише давно, још у мом детињству, кад сам остала удивљена пред чаробним светом бајки, митова, фантастичних прича и очаравајућим цртаним филмовима, да би се у тинејџерским данима наставило необичним световима разноликих књижевних стваралаца, али и стриповима Дилана Дога и серијама Твин Пикс и Досије Икс. За мене је било откровење да постоје неки други, фантастични светови. И не само да постоје, него да можеш и да их ствараш! Страст за фантастичним и оностраним удружена са исто тако пасионираним знатижељом за новим и другачијим ме је изгледа определила да истражујем баш оне пределе српске и светске књижевности (и у књижевноисторијском и књижевнотеоријском смислу) који су остали скрајнути или недовољно објашњени“, речи су Драгана Бошковић.

Драгана Бошковић
С(Т)УДИЈЕ ФАНТАСТИКЕСагоревања
Срђан Срдих
(Партизанска књига)

Првобитно објављена 2014, „Сагоревања“ су друга књига прича Срђана Срдиха, за чији синопсис је претходно награђен стипендијом Фонда Борислав Пекић. У књизи се налази девет прича које на различите наративне начине третирају проблем идентитета. Књига је преведена и објављена у Енглеској 2018, а у Грчкој 2023. „Срдих можда не може да побегне од својих опсесивних тема које су заиста веома мучне, али се његов приступ из књиге у књигу децентрализује, помера и осваја нова значењска и стилска поља“, указује Владимир Арсенић. Срђан Срдих (Кикинда, 1977), аутор је пет романа (Мртво поље, Сатори, Сребрна магла пада, Љубавна песма, Аутосекција), две књиге прича (Еспирандо, Сагоревања) и књиге есеја (Записи из читања).

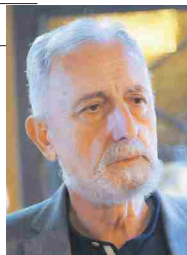
Srđan Srdić
Sagorevanja
pride

Мртво поље, Сатори, Сребрна магла пада, Љубавна песма, Аутосекција), две књиге прича (Еспирандо, Сагоревања) и књиге есеја (Записи из читања).

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Песма и вера су истинска истина света

Селимир Радуловић

Песник који верује да пеништво наслеђује, преноси и диверсификује мит, а да је мит истина већа од саме истине, веома лако се суочава са страницама *Троношког родослова*. Ни само родослов, ни само историја, ни преглед, ни прекратак, он, и данас, налази пут до срца читалаца и управља њиховим осећањима. Овај реторско-историјски састав, настао у Срему, будући показује изузетно занимање за *Срем* и љубав према њему, даје пресек српског развоја у облику *владарског родослова*, од *почетака српских*, па до *конца српске слободе*. У њему се укршћују (и преплићу) три рукава наше историје – средњовековни, рационалистички и романтички. Иако је спис настао у времену просвећености, које је обасјало и српске крајолике, за овог скромног беседника, његова истинска вредност је у успостављању мере између *народне традиције* и писаних извора при састављању *народне историје*.

Песма је, за мене, за песника који сведочи (и живи) у трећем миленијуму 21. века, исто што и за песника-песника, који је певао да

оно што траје заснивају песници, и да још живи Христос, да је ту, да је присутан. Она није само дело уметности, већ и *исконска функција човека*. Она је *основни облик*, ако хоћете и *извор облика*, речју, *колелка историје*, у којој се смењују магија слике, звука и ритма. У њој се *све раздвојено* саставило, у *хераклитовском једном и све*, у утиску да је *јединствени, вечни и пламени живот све*. *Клице знања*, које трају у времену, *песник, истински песник, истерује из кремена као блиставе искре*. Није без разлога Рајнер Марија Рилке, последњи велики песник хришћанске цивилизације, запазио да се, у једној Хелдерлиновој песми, *стих заклапао као судбина*.

Ја нисам човек знања. И верујем да је знање, без искуства, доиста, теологија лукавога, нека врста *мозга изван главе*. Стога сам и захваћан Оцу, нашем, што од нас, слабих и немоћних, тражи мање, а од снажних и силних више. Земљом ходајући, а земљом не мислећ и не дишућ, у сенци сенке, Очево, и насеља Његових, дивних, етерских,

слажем дане на дане, ноћи на ноћи. Јер, он је чокот, а ми лоза, родљива! Као у Свитку – да светлимо у тами и да нас тама не обузима. Крилати Таршанин, који је *сбрао мудрост пре векова скривену у Господу*, сведочио је да је неопходно за *најузвишенији смисао* наћи *најузвишеније речи*. Ако сам, изговарајући ову беседу, засенчио тек једно истинско слово, које је регистровала ваша душа, у којем се сабира трајно и неизменљиво, иако сићушан, недостојан и неук, без врлине и знања, сматрају да нисам (простирући пред вас блага своја) сведочио из окова који су ме вукли надолу. Песма и вера су једина истинска истина савременог света. И једна и друга су узвишени догађаји духовног реда – *откровење* у души и срцу. Оне су огањ која *гори, светли и греје*, успостављајући се, као веродостојна мера, у *мрачном, студеном и површном смердајковском свету*.

Ако није устао Христ онда је празна вера наша. Ако у песми, нашој, нема Христа, онда је празна песма наша. Душа, наша, осећа *тихо лахорење*, Христово, у својим најдубљим дубинама, и једино се у њему *сусреће* с Њим.

слово на уручењу награде
„Троношки родослов“ШИРИ ИЗБОР ЗА НАГРАДУ „МИЛИЦА СТОЈАДИНОВИЋ СРПКИЊА“
Жена робот, извана и изнутра

Пише: Драгана В. Тодоресков

Као чланица Жирија, који одлучује о додели престижне књижевне награде *Милица Стојадиновић Српкиња*, а коју Културни центар Војводине „Милош Црњански“ додељује за најбољу песничку књигу ауторки, ове године имала сам тежак задатак: између 66 збирки песника, од којих најмање двадесетак заслужује читалачку пажњу, требало је сачинити шири избор, а потом изабрати најбољу. Заједничко за збирке *Роботка* Драгана Младеновић (Воока, 2024), *Ко је то у мени миран седео* Весне Кораћ (Граматик, 2024), *Изван, изнутра* Жељке Аврић (4СЕ, 2024), *Историја баштованства* Дубравке Матовић (КОВ, 2023) и *Слободни дани Елене Чаушеску* Андреје Каргачин (Завод за проучавање културног развоја, 2023), јесте наглашена родна (често и социјална) самосвест, елементи наравице, те иронија, цинизам и сарказам као водећа стилска средства. Роботка, та жена која живи по правилима других, дата је овога пута *изнутра*, односно, кроз питање: *ко је то у мени миран седео*? Још једна одлика свих пет песничких књига јесте и промена перспектива, лица, те критички отклон у односу на актуелну стварност.

Награђена збирка песама *Роботка* по том је питању најрадикалнија. Преузимајући различите гласове жена и мушкараца, Драгана Младеновић се јасно позиционира у односу на патријархални поредак, предрасуде и малограђански менталитет. Откривалачко у њеним песмама огледа се у укрштању перспективе жене и мушкараца, у увођењу управног говора чија је функција често да исказе опречне ставове жена и мушкараца или да репрезентује одређену социјално-родну заједницу.

Емотивно сугестивна и снажна у критици менталитета и *сестринства* као фарсе (песма *Сестра скупштину сазива* призива Аристофанову комедију *Жене у народној скупштини*, не без пародијског преиспитивања), Весна Кораћ је збирком *Ко је то у мени миран седео* указала на многе од актуелних проблема са којима се савремено друштво суочава, а са акцентом на тежак положај жена, њихове предвидљиве судбине у поретку у којем доминирају

мушкарци (нарочито песма по којој је збирка насловљена). Усамљеност, дезоријентација и конфузија мисли савремене жене нешле су своје место у овој бескомпромисно ангажованој збирци.

Изван, изнутра Жељке Аврић је такође збирка коју одликује снажан отклон од идеализације љубави. Тако један од циклуса носи назив (*Нељубавне*, а у њему је посебно индикативна песма *Никад не знаш кад може затребати* која у форми савета зреле и еманциповане, али и разочаране и рањене жене духовито и брито анализира мушкараце. Песма *Отвори, нећу ти ништа из циклуса Ходачи, Сенке*, потресна је посланица женама које трпе брачно насиље. Чини се да је Жељка Аврић промишљено и снажно укрстила *изван и изнутра* лирских јунакиња, али низ је песама у којима ауторка уредљиво мења перспективе (нпр. песма *То се дешава само једном*, која представља дајцест исповест социјално угроженог физичког радника).

Какве су жене о којима пева Андреја Каргачин? Јесу ли и оне жртве насиља са обзиром на чињеницу да су у историју ушле као жене или љубавнице најокрутнијих тиранина? Поред у наслову наведене Елене Чаушеску, Клара Петачи, Ева Браун и друге протагонисткиње песама живе своје животе у којима нема много етичких преиспитивања. Поједине песме наводе на помисао да им је чак удобно у световима које су, уз њихов благослов, најчешће, формирали њихови изабраници. Ту и тамо, провуче се понеки стих или песма слободномислеће лирске субјекткне заглављене у мору питања о односу приватног и политичког.

Поменуто „изнутра“ се у поезији Дубравке Матовић мења у метафору „испод штикле“, што је наслов једне од најсугестивнијих песама из збирке *Историја баштованства*. Бити срећна у својој „улози“ (песма *Сомот*) императив је лирске протагонисткиње чија збирка преиспитује односе између биолошких полова, али и указује на потребу да се слобода освоји интроспекцијом, посматрањем малих ствари и свакодневним, рутинским активностима.

За крај, реторско питање: може ли поезија променити свет? Када би могла, ја бих волела да управо наведене збирке, поред још неких о којима ћу такође писати, то учине! ■

ТЕМАТСКИ ИНТЕРВЈУ ЗОРАНА ЂЕРИЋА У ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ, ЈУЛ-АВГУСТ 2016.

Поезија није тржишна категорија

Летопис Матице српске је 2016. године објавио темат „Поезија будности“ мотивисан покушајем да се промишља о томе како ће поезија изгледати у временима која долазе. На то питање одговор је тражен од релевантних актера из света књижевности који су се разликовали по годинама, поетицима, погледима на свет, али повезаних поезијом, међу којима је био и др Зоран Ђерић...

● Чини се да са развојем интернета и његовим ширењем постаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исти, или ће се, и у ком смеру, променити?

– Форме се мењају, суштина остаје иста: из онога што претендује да буде поезија мора да исјава песнички сензибилитет, да се осети лирски дах и страх од пролазности. И песници могу да комуницирају са својим читаоцима и колегама путем интернета, али и у тим новим просторима остаје препознатљив песнички супстанцијалитет – пре свега стих, ритам, игре речима, метафоре (или њихово одсуство), песничке слике итд. Будући да је виртуелни простор бескрајан, има места за све, па и за експерименте. Нема ограничења, нити забрана, које, рецимо, може да има писање и објављивање у штампаним медијима (новине, часописи, књиге). Све је допуштено и могуће. То је, значи, простор у коме се може наћи све, а реципијент може да бира: хоће ли да прочита неку класичну песму у електронској форми, или ће да трага за поезијом која има само електронско издање; да ли ће да чита, слуша или гледа извођење неког савременог (сајбер) песника, или ће и сам да се огледа у томе. У том изазову видим и популарност, али и опасност оваквог поетског комуницирања: понекад песнички аматеризам превлада над књижевним вредностима. Они који су мање талентовани, упорни су у борби за свој виртуелни песнички опстанак, тако да просечан читалац поезије не уме да одвоји оно што је вредно од свакодневних песничких блогова и небулза које су од истинске поезије далеко. Кад погледате песничку понуду на интернету, видећете да је највише сајтова који нуде тзв. љубавну поезију. Може да се пронађе и поезија песника који су у школским лектурама, евентуално још понешто. Постоје, наравно, бројни индивидуални сајтови самих песника, савременика, па и неких других које воде њихови фанови, али то ипак није уобичајена пракса, барем код нас. Можда ће у будућности сваки песник имати своју интернет презентацију, а самим тим и могућност да настави своју песничку егзистенцију у виртуелном простору и после своје смрти. Ако бих се опредељивао за највећу предност онога што нуди интернет, онда је то управо тај виртуелни живот после стварног живота тако поезија на сајту неког песника може да сачува његов смисао и песничку егзистенцију. Могли бисмо рећи да је модерна проза – потрага за немогућом прозом. Сличан пут је имала и модерна поезија. Она је настајала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и потчини себи.

● Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да опева оно што траје?

– Не можемо прописивати песницима о чему да певају, они се сами непрестано питају о смислу певања уопште, а потом и о његовом

„садржају“. Мислим да је јасна условност песничког садржаја. У пракси, читалачкој, песничкој, видимо да постоје најразличитији токови. И даље је најснажнији онај који бисмо могли означити као традиционални: одређеност за мотиве, строфе и риме који самоуверено владају књижевном сценом последња два века, као да се ништа на њој друго (ново) није десило. Сто година је прошло од ДАДЕ, можда је прилика да се присетимо искустава авангарде. Неоавангардна уметност, па и поезија с њом, покушали су да је врате на сцену и у праксу, али је то кратко трајало, и не баш увек са валидним резултатима. Својевремено се подигла прашина због постмодерне, вођене су полемике, па и добијене поједине битке, али се врло брзо и одустајало од постмодерне, кад би се указали неки конвенционалнији путеви и средства за објављивање књига и покушај живљења од књижевности. Српска постмодерна поезија није ни близу резултатима које су постигли модернисти. Мало је песника који су истражили на том трагању за новим песничким материјалом и новим песничким облицима. Има их. И још су живи, па и делатни, али су, углавном, маргинализовани, тако да је широј песничкој публици непознато њихово присуство и њихова песничка пракса. Какве има шансе савремена поезија пред оним што је свуда око нас или што нам тек следи? Иако нисам скептик, не могу да дам позитиван одговор на ово питање. Мислим да поезија нема никакве шансе да победи у једној таквој нехуманој средини. Али опстаје као „поезија“, тј. као слем, као реп, као „стихови“ у ономе што данас доминира, пре свега на музичкој сцени. Нисам заговорник те врсте певања, мада сам свестан његове популарности, па и утицаја, пре свега на младе. Има у томе и провокативности, става, вештине, несумњиво и дара, али и много баналности.

● Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца штампаних збирки. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

– Поезија није никада имала велике тираже. Изузимам песнике који су ушли у лектире, или класике. Изузимам и она времена (комунистичка) када је поезија имала естрадну димензију, па и адекватне тираже. Наравно, и она популарна, цепна издања појединих песника. Мислим, пре свега, на нове наслове савремених песника. Мало је издавачких кућа које су штампале нове песничке књиге у тиражу већем од 1.000 примерака. Углавном су нове песничке књиге штампане у тиражу од 500 примерака. Данас се штампа 300 примерака, па и мање. Толико је отприлике оних који ће доћи до тих књига, на књижевним промоцијама, где се оне, најчешће, поделе. Мало је њих које ће доспети у библиотеке. Познати су ми случајеви да су се песничке књиге издацивале из библиотеке (градских, сеоских, школских, па и народних), под изговором да их нико и не тражи. Поезију су, дакле, потискивале „тражене“ књиге, тј. бестселери, углавном прозна дела која су се појављивала у једном тренутку и својом популарношћу наметала читаоцима. А када прође њихова потражња (вештачки створена), онда у библиотекама, на полицима, остају ове купусаре, рашчерупане, похабане, поцепане, ишврљане, да скупљају праšину. А песничке књиге, чини се, нису достојне ни те библиотеке праšине. Зато се и не штампају у великим тиражима, не можете их наћи на књижарским рафовима. Ако вам их не пошаље издавач, или аутор, нећете ни знати да су објављене, нити да постоје. Па чак и кад их пошаљу на адресе малобројних редакција књижевних листова и часописа, питање је да ли ће се неки уредници, потом и књижевни критичари, заинтересовати за њихово приказивање. Значи, немамо ни рецепцију песничких књига. Изузев неколико привилегованих песника (најчешће под покровитељством српског ПЕН-а), или под дириговањем неких књижевних лобија, појединих удружења писаца, жирија, редакција, кругова моћи...

Не бих користио израз „тренд“, као ни други, још популарнији у нашој култури, „бренд“, то је погрешно. Поезија није и не може да буде у тренду, па ни ван тренда, јер књижевност уопште није у таквим категоријама одржива, сваки покушај да се убади на тржиште био је погубан. Ипак, без обзира на овакву катастрофалну ситуацију, поезија се и даље пише и објављује. Колико се чита и вреднује, посебно је питање. Чак ни награђивање не утиче на повећање њеног присуства и утицаја. Али ја не размишљам о томе. Одавно не размишљам о свом потенцијалном читаоцу. Поезија је за мене лична, субјективна, жеља, потреба, начин изражавања, огледања са собом и другима (кад кажем „други“, мислим на своје претходнике, а не на савременике и читаоце). Зато сам свесно херметичан песник, доступан само најупорнијима, одабранима. Не интересују ме велики тиражи, па ни награде и друга признања. Зато и објављујем ретко, код малих издавача. И нема мојих песничких књига у књижарама и библиотекама. Прашину могу да скупљају на неким мањим прометним и мањим изложеним местима. Или су већ предале пепелу и забору. А можда понека песма залута у неки сајбер простор, безимена, док је не открије неки посетилац и усвоји као своју или дефинитивно избрише. ■

СЛОВО ЗОРАНА ЂЕРИЋА У ПОВОДУ ЗМАЈЕВЕ НАГРАДЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ, КОЈУ ЈЕ ДОБИО ЗА ЗБИРКУ „АЗБУЧНЕ МОЛИТВЕ“

Песник загњурен у облаке

Како гласи моја ars poetica?

Од самог почетка сам имао идеју да је моја поезија нека врста талого, а метафоричком смислу. У песми остаје оно што се наталожи, из прочитаног, из свакодневног, личног искуства. Оно што је 411 пропуштено кроз чула, вида пре свега, али и других осетила: слуха, додира, потом даље – осећања и емоција, свести и сазнања о нечему. То што је селековано, па остало забележено, као стих, строфа, или већ цела песма. Већ у насловима мојих књига је та идеја очевидна. Наслов моје прве песничке књиге је *Талог* (објављена је у библиотеци Прва књига Матице српске, 1983. године). Наслов првог избора моје поезије је *Наталожено* (издање Орфеуса, Нови Сад 2007). Ако би се могла извући једна заједничка (поетичка) нит, онда је то, нема сумње, талог, а песме су оно што је остало наталожено после толико година читања и писања. Шта је естетски предмет мог песništва? Не постоји само један предмет, кога бих могао сместити у средиште мог песništва. А питање је и да ли је то предмет. Пре би се могло рећи да је то феномен. Мислим, пре свега, на стања, као што су „сан“ и „ снови“, потом емоције, „љубав“, „радост“ и „туга“, заноси и изазови свих врста. Песник је, пре свега, велики искушеник, па и покајник. Уме да живи, да претерује, а потом и

да призна своје грешке, тражи искупење, па и опроштај. Углавном од оних које је повредио, али понекад од Бога, у кога не верује увек, него повремено, кад му је вера једино преостала. Отуда, све више, у последњим књигама нарочито, код мене је присутан један други елеменат који се издваја из естетике – етика. Уметници су, по једном мишљењу, са којим се делимично слажем, и морална слика друштва. Већина песника XX века се позива на морал, отуда у есејистичким књигама неких од њих, попут Данијела Киша и Станислава Барањачка (Вагањцак), изједначавање етике са поетиком. Писао сам о томе.

Који је основни уметнички задатак песника, сада и овде?

Питања о смислу постојања и човековој мисли на овом свету, та, тзв. „проклето питања“, типична за романтизам, поново су актуализована у XX веку: „Ко сам био? Ко сам сада?“, или: „Ко сам? Одакле сам? Куда идем?“ И, на крају крајева: Ко смо? Одакле смо? Куда идемо? Љермонтовљев одговор, као и потоњи, на ова питања, није нимало оптимистички: „Човек ту није ни племенита нити каква друга жртва, није узвишено биће које сазнаје и осмишљује природу и свет, то сазнање плаћа сопственом егзистенцијом. Он је просто ништавило које долази ниоткуда и иде ни-

куда.“ Књижевност XX и прве две деценије XXI века нема тако универзалну димензију, као што ју је имала у доба романтизма, и не настоји да да један коначни одговор, али ваљано сведочи о човеку свог времена и његовом свету. Али не само ангажман у садашњости, него и избор „осетљивих“ тема из блиске прошлости може писцу да донесе проблеме, па и осуду. Ипак, обраћање поетици није забијање главе у песак; промена перспективе је потреба да се свет погледа изнутра.

Какве има шансе савремена поезија пред оним што је свуда око нас или што нам тек следи?

Иако нисам скептик, не могу да дам позитиван одговор на ово питање. Мислим да поезија нема никакве шансе да победи у нехуманој средини. Али опстаје као „поезија“, тј. као слем, као реп, као „стихови“ у ономе што данас доминира, пре свега на музичкој сцени. Нисам заговорник те врсте певања, мада сам свестан његове популарности, па и утицаја, пре свега на младе. Има у томе и провокативности, става, вештине, несумњиво и дара, али и много баналности.

Вратимо ли се у онај, често помињани, сајбер простор, поезија је нека честица у њему, која може остати непримећена и небитна, а може се и закачити за нешто веће и тако ући у нечије сећање, у неки програм, или нешто веће томе на-

IN MEMORIAM
ЗОРАН ЂЕРИЋ (1960-2024)

Балканац

по Ф. Г. Лорки
из збирке „Азбучне молитве“

Кад умрем, нека мој прах
проспу тамо где бежах...

Ветар да ме развеје,
помеша с тлом, посеје...

С кишом, да ми је знати,
хоћу ли проклијати?

Потоком, сливен с Ф. горе.
Дунавом, па у Ц. море?

Стражилово, септембар 2001.

лик. И то може бити њен смисао. Мени је много ближа метафора о облацима и песницима који се понекад нају међу њима. То иде у прилог пролазности, краткотрајности, али и лепоти коју нуди један такав приказ. Волео бих да су моје песме као облаци, да могу да се вину у висине, да донесу освежење. Никад нисам најављивао олује и невремена, што не значи да их није било, али ја нисам био тај који их је изазивао. Симболика облака ми је блиска. Ја сам песник загњурен у њих. ■

ДВЕ РЕПРЕЗЕНТАТИВНЕ МОНОГРАФИЈЕ ПОВОДОМ ПЕДЕСЕТ ЛЕТА
УЈВИДЕКИ СИНХАЗА / НОВОСАДСКОГ ПОЗОРИШТА

Кад експеримент постане еталон

Пише: Ђезе Бордаш

Културна установа Újvidéki Színház / Новосадско позориште смештена у некадашњој Бен Акиби ове године је прославила педесет година постојања. Поводом тог јубилеја позориште је објавило две репрезентативне монографије, једну на мађарском а другу на српском језику. Драматург позоришта Корнелија Голи у књизи на мађарском језику даје историјски преглед дешавања у протеклих пет деценија, ослањајући се и на претходна издања књиге о том позоришту, радове Ласла Геролда и Жужане Фрањо. Но, она је обогатила своје издање опсежним интервјуима са бившим и садашњим директорима и редитељима позоришта: Тибором Вајда, Карољем Вичеком, Шандором Ласлом, Валентином Венцелом и Андрашом Урбаном. И једна и друга књига доноси педесетогодишњи репертоар из периода 1974–2024 из се чега се ишчитава да је позориште до сада имало 300 премијера, односно у просеку шест по сезони, да је за те представе ангажовано стотинак редитеља

Стринберг, Ко се боји
Вирџије Вулф, Три сестре,
Вишњик, Чекајући Годоа и Танго стога
представљају део наше
позоришне културе.“

И Владимир Копицил у својој опсежној студији констатује како тај невелики арт колектив готово сваке сезоне изнедри понеко сценско чудо и „мноштво типолошки сасвим разноврсних иновација високог ранга и рејтинга.“, чиме је прерасло иницијално пројектовану камерну судбину. Аутор текста своје тврдње поткрепљује и са бројним тврдњама критичара тих представа, попут Ласла Геролда, Дејана Пољанског, Јована Ђириловова, Ласла Вегела, Габриеле Бартуц, Даринке Николић, Теофила Панчића, Игора Бурића...

Копицил је током свих пет деценија пратио и успоне и падове Новосадског позоришта, а посебно вреднује редитељска и глумачка остварења. Од редитеља свакако су имицу театра допринели Радослав Дорић, Тибор Вајда, Љубомир Драшкић, Ђерђ Хараг, Кокан Младеновић... а из глумачког ансамбла у студији се највише помињу имена из такзване прве генерације: Иби Ромхањи, Ђерђ Фејеш, Каталин Ладик, Ирена Абрахам, Лајош Шолтиш и Иштван Бичкеи.

Из завршнице Копицилове студије с насловом *Субјективно–објективни инстант топ поп резиме* издвајамо неколико топова:

најгледанија представа је била *Плеј Стринберг* у режији Радослава Дорића; најигранији страни аутор је Славомир Мрожек, а од домаћих аутора Ото Толнаи; најизазовнија инсталација и међународни успех је *Неопланта* Ласла Вегела у режији Андраша Урбан; дуо игра – *Слушкиње* Кинге Мезеи и Кристе Сорчик; бравура – *Хасанагиница* Марте Береш; хероина позоришта – Емина Елор; играч у свим правцима – Арон Балаж; редитељска легенда Ђерђ Хараг; глумач, редитељ, управник Шандор Ласло; критичар који недостаје – Ласло Геролд; лице из другог плана – костимограф Анамарија Михајловић; плакат: Ференц Барат; музички фон – Силард Мезеи...

У својој студији Копицил преузима и део текста Саве Степанова, по коме се идентитет Новосадског позоришта, осим квалитетним представама, глумачким и редитељским дометима, истиче и специфичним визуелним обликовања почевши од сценографа, дизајнера плаката, фотографа. А ове књиге красе обимне и одличне фотографије Ласла Дормана, Гаврила Грујића, Чабе Микуш и Срђана Дорашког. ■

Пише: Данило Вуксановић

Домети накнадних визуелности

Ако кренемо да сабирамо по старини, ове, 2024. године, с поносом ћемо истаћи велики јубилеј којим обележавамо два века трајања Летописа Матице српске, најстаријег часописа те врсте у свету који излази у континуитету. У Сомбору, ове године обележавамо пола века од изласка часописа *Домети* који је под својим именом прикупљао бројне културне појаве, прво на простору бивше Југославије, затим у каснијим државним уређењима, све до садашњег тренутка. У зависности од времена у којем су излазили, чинили су да се штампана реч примерено пласира а читалачкој публици укаже на савремене тенденције у периодици као и разноврдне истраживачке подухвате. Заједничко за оба ова јубилеја јесте чи-

Градске библиотеке “Карло Бијелички”, постали су фон за уметничке досетке и рефлексије, ликовне фусноте али и посве нова скулптурална остварења.

Било да се ради о насловним странама или унутрашњим листовима, утисци уметничког *заласка* у *Домете* разликују се од аутора до аутора. Понеко је извео комплетно ново уметничко дело на новој подлози користећи исцепљене листове из часописа док су се неки уметници ослонили на субјективни доживљај прочитаног међу корицама. Највише је било оних, који су пратећи след листова остављали трагове линија,

боје, цртежа и аплицираних елемената попут листића шлаг метала, којима су преобразили затчени изглед *Домета*. Понекад је часопис претворен интервенцијом у пробушени објект разапет на раму или су колористички тонови сасвим прекрили основни садржај.

Сви ови различито конципирани домаћаји утемељени су у препознатљивим уметничким сензибилитетима и технолошким операцијама. Овај циклус, настао на задату тему

и материјал, упућује нас на светски веома популарну појаву уметничке књиге. Широки распон ликовно техничких решења, ипак, у већој мери је био условљен али не и ограничен понуђеном формом часописа као предлошком. Уметници су указали на потенцијал за твореног облика књиге у којој свака преврнута страница представља уметничко дело за себе, унутар целине састављене међу корицама раванградског часописа за културу. Ова необична авантура помогла је уметницима да другачије ишчитавају каталоге сопствених креација и да су, загледајући у странице *Домета* успели да пронађу снажан подстицај у процесу стварања новог уметничког дела. ■

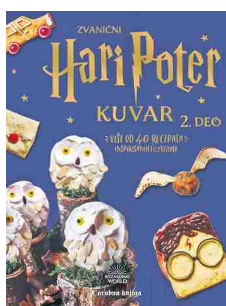
Данијел Бабић, *Домети* 1987

из целог региона Средње Европе, да је у ансамбл са све гостима било укључено око 800 глумаца. Те да је позориште наступило на многим међународним европским фестивалима, а доспели су и до Египта и Туниса.

Књигу под насловом *Пола веза Новосадског позоришта* бележе пак два аутора Зоран Максимовић и Владимир Копицил. Максимовић истиче да је својевремено ово позориште замишљано да буде – мало налик на Атеље 212 – камерно, да негује модеран позоришни израз, да буде савремени театарски одговор сценских изражавања... Писци књиге констатују да ово позориште од почетака па до данас заиста и негује авангардни сценски израз. Максимовић то потврђује указивањем на одабир драмских дела и стилова сценске игре, са којом је театар стекао својеврсну сопствену физиономију. Затим цитира Петера Волка, који каже: „Желели су буду камерни и експериментални театар мађарске националности у нашој земљи, а постали су необичан драмски ансамбл чије се вредности потврђују у нашем свеукупном позоришном животу. Њихове најбоље представе *Плеј*

ПРОЗОР У СВЕТ

**Хари Потер
кувар**
Џоана Фароу
(Чаробна књига, 2024)

И поред све више контроверзи са Џоан Роулинг која полако постаје најнеомиљенија особа управо код своје циљане публике, свет који је створила са „Харијем Потером“ и даље је врло жив. Дечак чаробњак није само присутан у репринтима књига, фанфикцији и бесконачним свађама по форумима о најављеној серији, већ је све чешће на мајицама, сувенирима и у пропратним књигама. Ове године је, „Чаробна књига“ издала други део „Званичног Хари Потер кувар“ савршено функционалног и помало откаченог кувар за децу и младе (а и одрасле), који је замишљен као још један делић слагалице који припада чаробњачком свету Роулингове. У њему пажљиво осмишљена „Чорба млатарајућа врба“ трачицама од тиквица и купуса подражава крошњу дрвета које је разупало чувену летећу форд англију коју су возили Рон и Хари, на дну воћног коктела „триндило гуљваја“ кришке крушке би требало да евоцирају непријатна створења са дна језера у другом подвигу у „Ватреном пехару“, док остала јела и десерти личе на коверте писама са Хогвортса, златне скривалице или бућурише из Ноктурн алеје. Нека од њих замишљена су да визуелно

Реч критике

евоцирају сцене из филмова, било директно – нека јела иста су као она која видимо у кадровима серијала – или нешто индиректније, попут коктела који дочаравају боје Хогвортских кућа.

Оно што је најзанимљивије у издањима ове врсте, осим пријатне врсте лудизма које овакве књиге обећавају (где се чини да је игра вечна, пошто се светови из фикције слободно укрштају са сасвим стварним практичним предметима, попут куvara), свакако је и чињеница да постаје све очигледније колико хипертекст утиче на обичан „аналогни“ текст штампане странице. У овом издању у ком је то занатски доведено до савршенства, изузетна визуелна привлачност сваке странице повишена је илузијом интерактивности и динамичности какву нуди хипертекст, односно интернет – уз рецепт на свакој од њих поглед привлаче различите фотографије, додатне схеме, графичка решења, цитати ликова, и сцене из филма, стварајући утисак да док читам књигу, у исто време бирамо садржај као на мрежи, крећући се у различитим правцима кроз текст, слике и илустрације.

Настасја Писарева

Цитат

Дугачак је пут од перона девет и три четвртине у Лондону, па до станице Хогсмида на далеком сверу и стога је најбоље открити се тоном сласних грицкалица. Осим бомбона Бертија бота свих арома, чоколадних жабица и нагњечених сендвича (које с љубављу справља госпођа Визли), препоручујемо вам и ове сласне медањке са ђумбиром. Једна тура је довољна за десетак комада, што значи да ће их бити довољно за све и добро ће вам послужити не само за путовања возом него и авионом, аутомобилом или трајектом!